

О. В. ПАВЛЮК (Київ)

Радянофілство Є. Петрушевича: переконання чи вимушеність? *

З іншого боку, і поляки, і більшовики потребували перепочинку і не хотіли порушувати укладений мир. 7 жовтня посол РСФРР у Польщі Лев. Карахан і заступник міністра закордонних справ Польщі Я. Дабський підписали у Варшаві двосторонній протокол. Згідно з ним польські власті зобов'язувалися вислати з країни до 20 жовтня провідників українського національного руху (петлюрівців) та російської контрреволюції (група Бориса Савінкова). У свою чергу, РНК РСФРР погодилася виплатити Варшаві компенсацію за вивезене до Росії під час першої світової війни залізничне обладнання і повернути польські культурні цінності.

Загалом політика більшовиків щодо Східної Галичини була двоїстою. Заграючи з Петрушевичем, вони водночас активно підтримували Комуністичну партію Східної Галичини (КПСГ) та діяльність її осередків у таборах УГА на території Чехословаччини⁴⁶. Ще у грудні 1920 р. Виконавчий комітет Комінтерну в інтересах "революційної боротьби" підпорядкував КПСГ, яка до цього була складовою частиною КП(б)У, керівництву Комуністичної партії Польщі. Між КП(б)У і Компартією Польщі було підписано угоду, в якій навіть не згадувалося про право Східної Галичини на самовизначення. Ідеологія, без сумніву, брала гору над міркуваннями стратегічного і міжнародного характеру.

Закулісні зунрівсько-радянські зносини значно пожвавішали у 1922 р., напередодні Генуезької конференції. Вони підтримувалися переважно через представника ЗУНР у Берліні Ярослава Біберовича, який регулярно зустрічався з Уповноваженим УСРР в Німеччині Володимиром Аусемом⁴⁷. Біберович мав доручення від свого керівництва зустрітися з головою Раднаркому УСРР і водночас наркомом закордонних справ Х. Раковським, який входив до складу радянської делегації на Генуезькій конференції і мав зупинитися в Берліні по дорозі до Генуї. Аусем запевнив Біберовича, що уряд УСРР дотримуватиметься своєї позиції щодо Східної Галичини, задекларованої в Ризі, і висловив готовність радянської України підтримати східногалицьку справу в Генуї. Водночас Аусема цікавили гарантії уряду ЗУНР, суть яких полягала в тому, що в разі визнання Східної Галичини вона не стане "третьім каменем в польсько-румунському мурі" проти УСРР⁴⁸. Приїхавши до Берліна, Раковський, однак, ухилився від зустрічі з галицькими представниками (для неї з Відня спеціально прибув, ймовірно, Євген Левицький), посилаючись на хворобу, через яку він ніби не міг виходити з готелю⁴⁹. Переговори велися через Аусема. На жаль, їхній зміст нам не відомий, адже із зрозумілих причин письмові звіти не склалися, а інформацію про переговори Є. Левицький мав передати уряду усно. У тих кількох листах Я. Біберовича до Костя Левицького, що їх ми виявили, з метою конспірації Раковського іменується "Кребзом", а галицький представник, який приїхав з Відня, — "Євгеном".

* За кінчення. Початок див.: Укр. іст. журн. — 1997. — № 3.

Радянська Росія і Україна поступово виходили з дипломатичної блокади, свідченням чого було хоча б запрошення взяти участь у роботі конференції, яка мала вирішити економічні й фінансові проблеми повоєнної Європи. Для Харкова і Москви зв'язки з урядом ЗУНР створювали якщо не можливість, то принаймні видимість впливу на вирішення східногалицького питання і ситуацію в Централіно-Східній Європі, що піднімало міжнародний авторитет РСФРР. З іншого боку, з допомогою Харкова і Москви Петрушевич намагався "оживити" галицьке питання на міжнародній арені. Радянська підтримка особливо важила з огляду на підписання 6 листопада 1921 р. угоди між міністром закордонних справ Польщі Скірмунтом та його чеським колегою Бенешем, за якою Чехословаччина визнала свій "desinteressement" у справі Східної Галичини і обіцяла розформувати галицькі військові підрозділи на власній території. Цю угоду не було виконано, але вона не могла не непокоїти уряд ЗУНР.

До Генуї прибула неофіційна галицька делегація на чолі з Є. Петрушевичем, яка активно шукала контактів з радянськими представниками. Радянська делегація, очолювана Г. Чичеріним, виявила зовнішню прихильність до неї. Основна роль належала Раковському, який навіть порадив Петрушевичу надіслати до Харкова чи Москви офіційних зунрівських представників. Докладної і достовірної інформації про переговори Петрушевича з Раковським у Генуї до нас не дійшло. Окремі архівні документи, які є у нашому розпорядженні, свідчать, що певні домовленості були досягнуті, і навіть не виключено, що було підписано якусь угоду.

Петрушевич звернувся до Раковського за політичною підтримкою радянською Україною галицької справи на міжнародній арені і матеріальною допомогою. Малося на увазі надання фінансової допомоги у розмірі 5 млн. німецьких марок, постачання зброї, організація військової бази над Збручем і утримання на території радянської України галицького легіону⁵⁰. Реакція Раковського нам не відома, але він не відкинув пропозиції Петрушевича і скоріше за все пообіцяв їх вивчити і відповісти пізніше. На зворотньому шляху Раковський знову зупинився в Берліні, де провів нараду за участю Коцюбинського, Аусема, секретаря посольства УСРР у Німеччині Н. Калюжного і торговельного представника УСРР за кордоном В. Новаковського⁵¹. Не виключено, що на ній обговорювалися взаємини з Петрушевичем і його урядом.

Надалі постійні контакти підтримувалися через Я. Біберовича, який продовжував зустрічатися з В. Аусемом і Наумом Калюжним. Зокрема, 12 і 16 червня Біберович поцікавився відповідями українського радянського керівництва на пропозиції Петрушевича. Політичну підтримку "способами, обговореними з Вашою делегацією в Генуї", Аусем обіцяв. Зокрема, йшлося про надання уряду ЗУНР необхідної інформації під час роботи Гаазької конференції. Щодо матеріальної допомоги Аусем висловив свою принципову згоду, але остаточну відповідь відкладав до з'ясування деталей з харківським урядом. Аусем також просив назвати прізвища людей, котрих галицький уряд планував відрядити до Харкова, і запевняв, що "удержане посольства не буде представляти великих трудностей, і ми готові се взяти на себе"⁵². У липні в Аусема стався серцевий напад, і його обов'язки було доручено виконувати Михайлу Левицькому, який приїхав до Берліна.

У цьому ж місяці уряд ЗУНР доручив Біберовичу зустрітися з російським послом у Лондоні Л. Красіним, який наприкінці липня був у Берліні і за посередництва якого галицькі політики пробували зацікавити нафтою британські промислові кола. Калюжний порадив, аби у цій справі представник ЗУНР у Великобританії Степан Витвицький особисто звернувся до Красіна. Однак уже наступного дня українські

радянські дипломати передали Біберовичу думку Чичеріна, який приїхав до Берліна, що зустріч зунрівських представників з Красіним "їм не вигідна, а для нашої справи [східногалицької. — О. П.] — шкідлива, і всі контакти треба підтримувати через посольство УСРР в Берліні, яке "передасть все як слід, Красіну"⁵³. Пізніше Біберович доповідав, що М. Левицький порушив цю справу перед Красіним, який обіцяв особисто переговорити з Ллойд Джорджем⁵⁴.

Всупереч сподіванням галицьких лідерів Чичерін не привіз нових відомостей про радянсько-зунрівські взаємини, що дало К. Левицькому підстави запідозрити, ніби "наступив якийсь некорисний зворот в їх відношенню до нас". К. Левицький наказав Біберовичу перевірити ці сумніви під час розмов з новопризначеним Тимчасовим уповноваженим УСРР в Німеччині М. Левицьким і Калюжним, а також довідатись у них "інтимно", чи "було би тепер на часі вислати нашого представника до Харкова в ціли навязання безпосередніх зносин"⁵⁵.

Контактами з Петрушевичем уряди УСРР і РСФРР переслідували кілька цілей. По-перше, даючи обіцянки українцям Галичини і заохочуючи їх до боротьби, Москва намагалася у такий спосіб ослабити Польщу і перешкодити зміцненню санітарного кордону. По-друге, лишалася відкритою можливість приєднання Східної Галичини до СРСР у майбутньому. По-третє, це давало змогу певною мірою контролювати українську політичну еміграцію, а іноді й використовувати її для досягнення власних зовнішньополітичних цілей. Радянські закордонні представництва підтримували зв'язки і з іншими колами української еміграції. Тривалі контакти протягом 1922—1923 рр. існували, наприклад, з головою Українського національного комітету в Парижі С. Моркотунном. Він, зокрема, виступав як посередник у налагодженні взаємин між УСРР і Францією⁵⁶.

Проте у випадку з урядом ЗУНР далі обіцянок справа, здається, не йшла, а з конкретною відповіддю про допомогу зволікали, що непокоїло зунрівський центр у Відні. Щоправда, на черговій зустрічі з Біберовичем Калюжний підтвердив своєчасність відрядження до Харкова галицьких делегатів і просив назвати їхні прізвища для отримання згоди українського радянського уряду⁵⁷.

Петрушевич написав Раковському листа у "справі вислання Представництва до Харкова", якого 11 серпня К. Левицький передав "строго довірочно" Біберовичу з інструкцією вручити листа посольству УСРР в Берліні, але попередньо прозондувати можливу реакцію Харкова. Петрушевич повідомив про призначення до "Представництва (Посольства) Української Національної Ради Східної Галичини в Харкові, зглядно в Москві" Ернеста Брайтера (голова), Івана Коссака (заступник) та Михайла Дацьківа (секретар і кур'єр) і просив "з уваги на некорисний стан наших фінансів, щоби уряд УСРСР зволив на себе прийняти кошти подорожі, як також видатки на удержання нашого Представництва". Петрушевич наголошував, що "за політичний характер і безоглядну лояльність предложених осіб" він несе повну відповідальність⁵⁸.

За кілька днів Біберович мав чергову зустріч з Калюжним, а 16 серпня — з М. Левицьким. Калюжний висловив припущення, що три представники — це забагато. На думку ж М. Левицького, зунрівське представництво у Харкові чи Москві було взагалі непотрібне, адже підтримувати контакти і надавати допомогу можна було й без представництва, а його офіційне відкриття означало б визнання уряду ЗУНР радянською Україною і Росією, що мало б негативні наслідки. Проте посол УСРР підкреслив, що це його особиста точка зору. Він знає, що Раковський "сам підніс проект" галицького представництва. М. Левицький запевняв Біберовича, що радянська політика щодо Східної Галичини не зазнала ніяких змін, і обіцяв до 25 або 26 серпня дати

відповідь на пропозиції уряду ЗУНР. Біберович підсумував, що після цих двох зустрічей у нього склалося враження, ніби підозри галицького керівництва "мають якусь підставу"⁵⁹.

Петрушевич, занепокоєний зволіканням радянських дипломатів і чутками про зближення між Польщею і радянською Росією, доручив О. Пфейлю зустрітися з П. Мостовенком. 15 серпня представник Петрушевича прибув до Праги і мав дві тривалі зустрічі з Мостовенком. На змісті їхніх бесід, про які Пфейль підготував "таємний" звіт уряду ЗУНР, варто зупинитися докладніше. Російський дипломат запевнив співрозмовника у незмінності загального курсу РСФРР щодо Польщі і Східної Галичини: Росія прагнучиме подолати стіну, яку було зведено на її західному кордоні. Разом з тим, "через внутрішні причини Росія потребує подовження передишки ще приблизно на півроку" і на даному етапі не зацікавлена в афішуванні своїх зносин з урядом ЗУНР. Тому Мостовенко пропонував галицькому уряду не наполягати на формі зносин і прислати своїх уповноважених не як офіційних представників, а як приватних осіб.

Крім того, російський дипломат наполегливо радив не ставити відраджання представництва в залежність від початку переговорів про надання уряду ЗУНР військової допомоги, адже це питання галицькі делегати зможуть вирішити після приїзду до Москви. Мостовенко вважав, що уряду ЗУНР треба продовжувати підтримувати зносини з М. Левицьким, який мав на те відповідні повноваження, але в разі недостатньої компетентності чи впливовості Повноважного представника УСРР запропонував Пфейлю негайно виїхати до Москви самому.

На зауваження Пфейля щодо можливості невдоволення Раковського прямими зв'язками уряду ЗУНР з Москвою Мостовенко впевнено відповів, що "він гарантує виключення будь-яких непорозумінь з цього питання". На думку Пфейля, розмови з Мостовенком мали цілком довірливий і щирий характер⁶⁰.

Незважаючи на конфіденційність, такі відносини не могли не набути розголосу, тим більше, що за ними пильно стежили як Варшава, так і російські білоемігрантські кола. Їхні періодичні видання відверто пов'язували дії табору Петрушевича з "советами", а у серпні варшавська преса виступила із сенсаційним повідомленням про укладення таємного договору між урядом Петрушевича і радянською Росією.

Час від часу уряд ЗУНР виступав із запереченням існування подібних зв'язків. В одному з листів до М. Клименка К. Левицький так пояснював галицьку політику щодо радянських режимів: "У боротьбі за висвободження з-під польського ярма не хочемо... викликати ворожнечі большевиків проти нас, щоби большевицька Росія не віддячилась нам таким чином, що відрікається Східної Галичини на користь Польщі, за чим з отсих тактичних причин ми ані не кооптируємо з большевиками, ані воюємо з ними"⁶¹.

Уряд УСРР також спростував звинувачення польських властей щодо "організації банд на території радянської України з метою їх дальшого переправлення до Польщі або до Східної Галичини", про що йшлося у ноті міністерства закордонних справ Польщі від 26 жовтня 1922 р. Водночас український радянський уряд зазначав, що не вважає Східну Галичину частиною Польщі, і що остаточне вирішення східногалицького питання має залежати від волі населення краю⁶².

Минула осінь. За цей час у представництві УСРР в Берліні сталися зміни. Калюжного було переведено до Відня. Після хвороби повернувся до виконання своїх обов'язків Аусем, з яким одразу зустрілися Біберович і Пфейль. Останній через посередника намагався також почути якісь новини від російського посла М. Литвинова. Проте результатів не було. До грудня конкретної відповіді на свої пропозиції уряд ЗУНР не

одержав ні з Москви, ні з Харкова. Чим далі, дедалі більше сумнівів виникало у галицьких українців щодо щирості позиції урядів радянської України і Росії⁶³.

Кінець 1922 р. ознаменувався значним погіршенням міжнародної кон'юнктури для уряду ЗУНР. Найвідчутнішим було те, що зунрівський центр втратив політичну підтримку Лондона, який тривалий час жеврів надію на позитивне для українців розв'язання східногалицького питання. Це пояснювалось, передусім, загостренням ситуації на Близькому Сході. Потребуючи нормалізації відносин з Францією на Близькому Сході, англійський уряд виявив готовність поступитися Східною Галичиною. Певне значення відіграла відставка у жовтні Ллойд Джорджа.

Новий британський прем'єр Бонар Лоу не займав щодо східногалицького питання такої твердої і наполегливої позиції, як його попередник. Польський уряд не забарився використати сприятливу для нього зміну міжнародної ситуації, перейшовши у східногалицькому питанні "від оборони до рішучого наступу"⁶⁴. Внаслідок цього Петрушевичу та його уряду залишилося тішити себе сподіваннями на новий збройний конфлікт між Москвою і Варшавою⁶⁵.

У грудні уряд ЗУНР, здається, дочекався згоди Москви на приїзд галицьких делегатів. Принаймні 4 січня 1923 р. Петрушевич підписав повноваження Надзвичайної дипломатичної місії до Росії і України, до складу якої увійшли Е. Брайтер (голова) та І. Коссак. Галицькі дипломати негайно виїхали до Харкова і Москви. В урядовій інструкції їм ставилося чотири завдання: 1) представити обом радянським урядам політичні цілі уряду ЗУНР, які зводилися до досягнення незалежності Східної Галичини; 2) висловити потреби уряду ЗУНР для досягнення тих цілей; 3) вислухати і передати уряду ЗУНР всі заяви і пропозиції радянських урядів; 4) узгодити позиції обох сторін для майбутнього укладення договору⁶⁶.

Знову доводиться констатувати, що у нашому розпорядженні немає документів, які дали б змогу з'ясувати хід переговорів Брайтера і Коссака з радянськими представниками і досягнуті між ними домовленості. Цілком достовірним є те, що галицькі делегати дісталися до Москви і провели там успішні переговори. Про це свідчить лист Костя Левицького до Я. Біберовича від 7 березня 1923 р., в якому зазначалося: "Справа з Совітами є полагоджена корисно та отсе прошу задержати в строгій тайні і до посольства Совітів звертатися тільки в тих справах, які Вам доручено"⁶⁷.

12 березня 1923 р. РНК УСРР надіслала державам Антанти ноту за підписом Х. Раковського, в якій заявлялося, що український уряд "вважатиме недійсним встановлення якого б то не було режиму у Східній Галичині без його попередньої згоди і без опиту самого населення"⁶⁸. З аналогічною нотою виступив і уряд РСФРР. Проте ані ці демарші України і Росії, ані зусилля уряду ЗУНР, який на початку 1923 р. мобілізував всі сили і можливості, відправивши до Парижа Є. Петрушевича, К. Левицького і навіть митрополита А. Шептицького, не врятували ситуації. 14 березня 1923 р. Рада послів Паризької мирної конференції ухвалила рішення про передачу Східної Галичини під політично-адміністративне управління Польщі і про визнання польсько-радянського кордону.

Отже, повертаючись до поставленого на початку цієї статті питання, можна стверджувати, що навряд чи є серйозні підстави для звинувачень Є. Петрушевича у радянофільстві. Як переконливо свідчать наведені факти, до середини 1919 р. Є. Петрушевич і більшість його уряду покладали надії на союз з УНР, а ще більші — на Антанту, Паризьку мирну конференцію. До більшовиків Петрушевич ставився з недовірою, якщо не з ворожістю, що було неодноразово підтверджено навесні 1919 р., коли радянське

політичне і військове керівництво зробило кілька невдалих спроб дійти домовленості з ним. Незважаючи на поразки на польсько-українському фронті в Галичині і чвари з урядом УНР, Петрушевич і Державний Секретаріат не погодилися на пропозиції радянського керівництва.

Бажання встановити відносини з радянськими Україною і Росією уряд ЗУНР виявив лише в еміграції. Проте, оцінюючи кроки Петрушевича, спрямовані на зближення з Москвою і Харковом у 1920—1923 рр., слід пам'ятати, що, як часто буває у подібних ситуаціях, в еміграції його зовнішня політика була не стільки самостійною, скільки вимушеною реакцією на міжнародну ситуацію та політику великих і сусідніх держав. Втративши територію, галицький уряд шукав зовнішнього опертя і хапався за будь-яку реальну чи удавану можливість здобути підтримку інших держав. Тому Петрушевич та його оточення загравали з російськими білоемігрантськими колами, намагалися одержати допомогу в Італії і Ватикані, сподівалися використати суперечності між Францією і Англією, відносинам з якою надавалося пріоритетне значення, відкрили дипломатичне представництво в США, розраховували на зацікавленість великих держав нафтою і концесіями у Східній Галичині тощо. Як бачимо, вони також підтримували таємні зносини з урядами радянських України і Росії.

На нашу думку, такий крок Петрушевича пояснювався не його симпатіями до радянської системи влади, а конкретною міжнародною ситуацією, що склалася на Сході Європи на початку 20-х років. Радянська влада вийшла переможцем у кількарітній громадянській війні. Паралельно із зміцненням влади більшовиків зростала зацікавленість Заходу у встановленні економічних і торговельних відносин з Країною Рад. Першість тут належала Англії, яка відіграла велику роль у формуванні зовнішньополітичного курсу зунрівського уряду.

Оцінюючи кроки Петрушевича на зближення з УСРР, не слід також забувати, що у першій половині 20-х років радянська Україна виглядала дедалі привабливішою для багатьох колишніх опонентів більшовиків. Введення непу поклало кінець селянській війні в Україні. Врахувавши уроки невдалої спроби встановити радянську владу в Україні у 1919 р., РКП(б) і КП(б)У почали виявляти толерантне ставлення до української мови і культури.

Як згадувалося вище, у Харкові було утворено Наркомат закордонних справ УСРР, і радянська Україна відкрила кілька посольств за кордоном. Відомий західний історик Е. Карр зазначав, що Україна була єдиною радянською республікою, яка активно скористалася з наданого їй права проводити власну зовнішню політику і укладати міжнародні договори з тими країнами, які її визнали⁶⁹.

З огляду на все це багато визначних діячів українського національного руху стали замислюватися над тим, аби повернутися в Україну, а дехто, наприклад, колишній голова Центральної Ради професор Михайло Грушевський, навіть зробили цей, як потім з'ясувалося, трагічний крок. Хоча, напевно, лише відносини Петрушевича з радянською владою набули такого динамізму, що продовжувалися навіть після припинення існування уряду ЗУНР.

Вердикт від 14 березня поклав формальний кінець міжнародній діяльності уряду ЗУНР, який було розформовано згідно з наказом Є. Петрушевича. Сам Петрушевич переїхав до Берліна, де й провів решту свого життя. Ухвала Ради послів посилила кризу галицької еміграції й викликала розкол всередині найближчого оточення Петрушевича. Частина на чолі з К. Левицьким засудила зв'язки Петрушевича з більшовиками і вирішила повернутися в Галичину, ставши на позиції "угодництва", тобто порозуміння з поляками. Інші залишилися на Заході, але відійшли від активної боротьби, також не погодившись з прорадянським курсом Петрушевича. Останній натомість вирішив пов'язувати свої надії саме з позицією новоутвореного СРСР.

Утворення СРСР у грудні 1922 р. означало подальшу централізацію радянської влади. Протягом 1923 р. поступово було ліквідовано Наркомат закордонних справ УСРР і українські посольства за кордоном. Інтереси радянських республік на міжнародній арені тепер представляли посольства СРСР. В "Положенні про Народний комісаріат закордонних справ СРСР" говорилося про те, що уряд УСРР мав право висувати кандидатури на посади Повноважних представників СРСР у тих країнах, в котрих "інтереси УСРР беруть гору над інтересами інших республік Радянського Союзу". Ці кандидатури мали затверджуватися урядом СРСР. До таких країн було віднесено Польщу, Чехословаччину, Австрію, Румунію, Болгарію, Югославію, Угорщину та Албанію. Крім того, у тих країнах, де інтереси УСРР визнавалися "значними", уряд радянської України пропонував своїх кандидатів на посади дипломатичного характеру (радник чи перший секретар). Такими країнами були Німеччина, Франція, Італія, Туреччина, США і Канада ⁷⁰.

Відносини Петрушевича з радянськими Україною і Росією не припинилися. Ще до ліквідації уряду ЗУНР, у травні 1923 р., М. Левицький повідомив з Праги Раковському, що до нього звернувся зунрівський представник у Празі Є. Левицький, який за дорученням Петрушевича офіційно заявив, що "їхня орієнтація тепер виключно на радянську Україну". Є. Левицький запитував про грошову підтримку та можливість переїзду в УСРР інтернованих у Чехословаччині галицьких військових. Як писав М. Левицький, галичани "масово звертаються за дозволом в'їзду в Україну. Досі це питання остаточно не вирішено, ми з відповіддю зволікаємо, але не відмовляємо їм" ⁷¹. У серпні з проханням надати дозвіл на переїзд в Україну галицького легіону звернувся Комітет інтернованих в ЧСР галичан.

Радянський уряд України не відмовляв проханням галичан, адже й надалі розраховував використовувати український національний рух у Галичині, як і на Волині, Буковині та у Бессарабії, для ослаблення сусідніх "буржуазних" Польщі і Румунії. Підтверджує цей висновок і відповідна записка О. Шумського Раковському, Фрунзе і Квірінгу "Тези нашої політики щодо окупованих Польщею та Румунією українських областей", підготовлена у травні 1923 р. Шумський виходив з того, що УСРР і СРСР не визнають входження цих українських областей до складу Польщі і Румунії, і пропонував підтримувати ідею утворення Галицько-Волинської держави і український рух у Галичині за умови дотримання останнім орієнтації на радянську Україну. Передбачалося також надання українській еміграції із згаданих областей права політичного притулку та утворення на території УСРР центру української еміграції ⁷².

Проте до масового переселення інтернованих галицьких військових з ЧСР в СРСР радянська влада ставилася обережно. За дорученням Чичеріна посольство СРСР у Празі, зокрема його секретар Калюжний, уважно вивчало соціальне становище і політичні настрої особового складу колишніх бригад УГА і, зрештою, дійшло висновку, що робити цього не варто, адже загалом офіцери були настроєні "досить реакційно", а "солдатська маса" була "розложена" внаслідок тривалої війни та сидіння в таборах ⁷³.

Питання вивчало Політбюро Центрального Комітету КП(б)У. У заключенні реферантури ЦК КП(б)У також наголошувалося на "ненадійності" галицької еміграції, яка шукала не стільки політичний притулок від переслідування, скільки мріяла створити "воєнну базу для підготовки нового виступу проти поляків". Крім того, Москва і Харків не бажали псувати відносини з Варшавою, з якою саме в цей час тривали переговори у Москві і від якої радянська влада наполегливо продовжувала вимагати припинення надання будь-якої допомоги політичним силам, згуртованим навколо Петлюри.

Водночас більшовики не збиралися відмовлятися від впливу на галицьку еміграцію і “обескровлення її шляхом надання можливості індивідуального переїзду на Україну найбільш чесному елементу”⁷⁴. Зрештою, 5 жовтня 1923 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У було ухвалено прийняти в Україні групи галицьких емігрантів, але при “груповому прийнятті здійснювати індивідуальний відвід”⁷⁵. Проект відповідного листа було направлено до ЦК РКП(б).

Перебравшись до Берліна, Є. Петрушевич відновив зв'язки з тогочасним радником Повноважного представництва СРСР в Німеччині В. Аусемом. На початку грудня 1923 р. він навіть поставив перед урядом УСРР питання про переїзд в радянську Україну шістьох членів його колишнього уряду⁷⁶. Однак з припиненням діяльності уряду ЗУНР інтерес більшовиків до Петрушевича зменшився. Напевно, відіграв свою роль і той факт, що влітку 1923 р. Раковського було призначено Повноважним представником СРСР у Великобританії у справах торгівлі. Нове партійно-державне керівництво радянської України не виявляло такого інтересу до контактів з Петрушевичем, як раніше Раковський. Але з огляду на, з одного боку, радикалізацію українського національного руху в Галичині, а з іншого, — на посилення серед галицьких політиків настроїв на порозуміння з Варшавою, Петрушевич ще міг знадобитися. Наприкінці 1923 р. партійне і радянське керівництво УСРР ретельно аналізувало ситуацію, що склалася у Східній Галичині, та стан галицької еміграції в Європі і виробляло подальшу політичну лінію, зокрема, щодо взаємин з Петрушевичем.

⁴⁶ Там же. — С. 181—182.

⁴⁷ Архів уряду ЗУНР. — 313(І)Z. — Лист К. Левицького П. Карманському, 1.03.1922; 315(ІІІ)A. — Листи Я. Біберовича з Берліна до К. Левицького, 15, 27, 30, 31.03.1920; Z a k s Z. Op. cit. — S. 88—89.

⁴⁸ Архів уряду ЗУНР. — 315(ІІІ)A. — Лист Я. Біберовича до К. Левицького, 15.03.1922.

⁴⁹ Там же. — Лист Я. Біберовича до К. Левицького, 31.03.1922.

⁵⁰ Там же. — Лист з Берліна без підпису (дуже ймовірно, що від Біберовича) до Відня, червень 1922.

⁵¹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 15, арк. 30—31.

⁵² Архів уряду ЗУНР. — 315(ІІІ)A. — Лист з Берліна до Відня, червень 1922.

⁵³ Там же. — Листи К. Левицького до Я. Біберовича, 15 і 22.07.1922; Листи Я. Біберовича до К. Левицького, 19, 28 і 29.07.1922.

⁵⁴ Там же. — Лист Я. Біберовича до К. Левицького, 5.08.1922.

⁵⁵ Там же. — Лист К. Левицького до Я. Біберовича, 31.07.1922.

⁵⁶ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 87.

⁵⁷ Архів уряду ЗУНР. — 315(ІІІ)A. — Лист Я. Біберовича до К. Левицького, 5.08.1922.

⁵⁸ Там же. — 316(ІV)A. — Лист Є. Петрушевича до Х. Раковського; 315(ІІІ)A. — Лист К. Левицького до Я. Біберовича, 11.08.1922.

⁵⁹ Там же. — 315(ІІІ)A. — Лист Я. Біберовича до К. Левицького, 16.08.1922.

⁶⁰ Там же. — 315(ІІІ)C. — Звіт О. Пфейля К. Левицькому, 18.08.1922.

⁶¹ Там же. — 314(ІІІ)A. — Лист К. Левицького до М. Клименка, 7.11.1922.

⁶² Там же. — 316(ІV)C. — Копія Звернення посольства УСРР у Варшаві до МЗС Польщі.

⁶³ Там же. — 315(ІІІ)A. — Листи Я. Біберовича до К. Левицького, 5, 12 і 16.10.1922; 1.11.1922; 4.12.1922.

⁶⁴ С л и в к а Ю. Ю. Назв. праця. — С. 11—112.

⁶⁵ Arhives of the Ukrainian Cultural and Educational Centre in Winnipeg (Canada). — Ivan Voberskyi Collection. — Vol. 3, file: Загальне листування, 25—31.01.1923. Лист К. Левицького до І. Боберського, представника Галицької республіки в Канаді, 26.01.1923.

⁶⁶ Архів уряду ЗУНР. — 328(ІІ)A2.

⁶⁷ Там же. — 329(ІІІ)A. — Лист К. Левицького до Я. Біберовича, 7.03.1923.

⁶⁸ Цит. за: С л и в к а Ю. Ю. Назв. праця. — С. 182—187. Копія ноти Раковського також в Архіві уряду ЗУНР. — 327(І)A.

⁶⁹ К а р р Э. История Советской России. — М., 1990. — Кн. 1. — С. 309.

⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 26, арк. 174—175.

⁷¹ Там же, спр. 87, арк. 88—89.

⁷² Там же, спр. 615, арк. 47—48.

⁷³ Там же, арк. 34—35.

⁷⁴ Там же, арк. 20.

⁷⁵ Там же, арк. 21.

⁷⁶ Там же, арк. 128.